

CUPRINS

Cuvânt-înainte	23
TITLUL I. CULTURI, CIVILIZAȚII ȘI DREPT PARTICULAR ȘI UNIVERSAL ÎN DREPT	25
Capitolul I. Cultură, civilizație și drept	25
1. Coordonate conceptuale	25
2. Simbolistica dreptului și a justiției	28
Capitolul II. Momente din istoria dreptului în contextul culturii și civilizației universale	31
<i>Secțiunea I. Începuturi. De la animalitate spre umanitate.</i>	
<i>Reguli juridice în germene</i>	31
<i>Secțiunea a II-a. Antichitatea</i>	34
1. Dreptul în Mesopotamia. Codul lui Hammurabi	34
2. Dreptul în Egiptul antic. Despre procedura de judecată	36
3. Dreptul și justiția în India antică. „Legile lui Manu”	38
4. Dreptul în China antică. Unele particularități ale regimului juridic chinez	41
5. Dreptul în antichitatea greacă. Polisul – orașul stat – democrația ateniană și justiția	42
6. Dreptul în antichitatea romană. Diviziunile și izvoarele dreptului roman	45
6.1. Diviziunile dreptului roman	47
6.2. Izvoarele dreptului roman	48
6.2.1. Legea celor XII Table	48
6.2.2. Jurisprudența	49
6.2.3. Alte izvoare ale dreptului roman	50
<i>Secțiunea a III-a. Evul mediu</i>	52
1. Secvențe juridice medievale	52
2. Tribunalul Inchiziției	54
3. Tribunalele secrete	55
4. Procesele intentate animalelor	56
Capitolul III. Un tablou caleidoscopic al marilor sisteme de drept în epoca modernă și contemporană	58
1. Criterii și tipologie	58
2. Marele sistem de drept romano-germanic	59
2.1. Dreptul românesc	62
3. Marele sistem de common-law	64
3.1. Common-law în Anglia	64
3.2. Dreptul Statelor Unite ale Americii	66
4. Dreptul Uniunii Europene - realitate tipologică contemporană	68

5. Marele sistem de drept „socialist”	71
6. Sistemele juridice religioase și tradiționale	72
6.1. Dreptul musulman	73
6.2. Dreptul hindus	74
6.3. Dreptul japonez tradițional	75
6.4. Dreptul african cutumiar	75

TITLUL II. PANORAMA GÂNDIRII JURIDICE. GÂNDITORI, ȘCOLI ȘI CURENTE DESPRE UNIVERSUL JURIDIC

Capitolul I. Momente din istoria gândirii juridice	77
<i>Secțiunea I. Din antichitate</i>	<i>77</i>
1. Moise (sec. XV sau XIII a. Ch.)	77
2. Solon (640 a. Ch. - 558 a. Ch.)	79
3. Socrate (469-399 a. Ch.)	80
4. Platon (427-347 a. Ch.)	82
4.1. Criton (fragment)	85
5. Aristotel (384-322 a. Ch.)	86
5.1. Etica nicomahică (fragment)	88
6. Cicero (106-43 a. Ch.)	90
6.1. Despre legi (fragment)	91
<i>Secțiunea a II-a. Din evul mediu</i>	<i>93</i>
1. Aureliu Augustin (354-430)	93
2. Toma d’Aquino (1228-1274)	94
<i>Secțiunea a III-a. Din epoca modernă</i>	<i>96</i>
1. Machiavelli (1469-1527)	96
2. Jean Bodin (1530-1596)	97
3. Hugo Grotius (1583-1645)	98
4. Thomas Hobbes (1588-1679)	99
5. John Locke (1623-1704)	100
6. Charles Montesquieu (1689-1755)	101
6.1. Despre spiritul legilor (fragment)	102
7. Jean-Jacques Rousseau (1712-1778)	104
8. Immanuel Kant (1724-1804)	105
8.1. Scrieri moral-politice (fragment)	109
9. Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831)	112
9.1. Principiile filosofiei dreptului (fragment)	114
10. Friedrich Karl von Savigny (1779-1861)	116
11. Rudolf von Ihering (1818-1892)	117
11.1. Lupta pentru drept (fragment)	118
<i>Secțiunea a IV-a. Din epoca contemporană</i>	<i>121</i>
1. Emile Durkheim (1858-1917)	121
2. Eugen Ehrlich (1862-1922)	122
3. François Génys (1861-1954)	123
4. Nicolae Titulescu (1882 - 1941)	125
5. Mircea Djuvara (1886-1944)	126

6. Giorgio del Vecchio (1878 - 1970)	129
6.1. Justiția (fragment).....	130
7. Hans Kelsen (1881-1973).....	133
7.1. Teoria generală a statului (fragment).....	136
8. Jean Carbonnier (1908-2003)	138
9. Herbert L.A. Hart (1907 - 1992)	139
10. John Rawls (1921 - 2002)	142
11. Jurgen Habermas (n. 1929)	144
12. Jacques Derrida (1930 - 2004)	146
Capitolul II. De la gânditori la școli și curente în universul juridic	148
1. Școala dreptului natural.....	148
2. Idealismul în drept.....	150
3. Școala istorică a dreptului	152
4. Orientarea biologică în drept.....	152
5. Pozitivismul în drept	153
5.1. Utilitarismul.....	154
5.2. Pozitivismul sociologic.....	154
5.3. Pozitivismul pragmatic	154
5.3.1. Realismul juridic american	154
5.3.2. Realismul juridic scandinav	155
5.4. Pozitivismul analitic	157
6. Postmodernismul juridic	157
TITLUL III. LOCUL ȘI ROLUL DREPTULUI ÎN SOCIETATE	161
Capitolul I. Identitatea dreptului reflectată în definițiile dreptului	161
Capitolul II. Factorii de configurare a dreptului. Despre fundamentele dreptului	169
Capitolul III. Esență, conținut și formă în drept	171
Capitolul IV. Scop, ideal și funcție în drept	173
Capitolul V. Finalitățile dreptului	180
TITLUL IV. DREPTUL ÎN SISTEMUL NORMATIV SOCIAL	187
Capitolul I. Normă și societate	187
Capitolul II. Ordinea normativă și sistemul normativ social	189
Capitolul III. Ordinea juridică – ordine normativă specifică	192
Capitolul IV. Principalele tipuri de norme sociale din perspectivă juridică	195
1. Normele tehnice	195
2. Normele obișnuielnice.....	195
3. Normele de conviețuire socială	196
4. Normele deontologice	196
5. Normele organizațiilor sociale nestatale	197
Capitolul V. Normele morale și normele juridice	198
Capitolul VI. Religie și drept	201

<i>Secțiunea I. Homo religiosus. Religie și religii</i>	201
1. Iudaismul	202
2. Creștinismul	202
3. Islamismul	203
4. Hinduismul	204
5. Budhismul	204
<i>Secțiunea a II-a. Drept și religie. Evoluția raporturilor dintre normele juridice și normele religioase</i>	205
TITLUL V. DREPTUL ȘI STATUL	208
Capitolul I. Considerații generale despre stat	208
Capitolul II. Corelația stat – drept	214
Capitolul III. Drept și putere politică	215
Capitolul IV. Statul de drept	217
1. „Stat de drept” – percepții, definiții și trăsături definitorii	217
2. Statul de drept – idei, modele și construcție	221
3. Existența contemporană a statului de drept între dificultăți și perspective	222
TITLUL VI. CUNOAȘTEREA DREPTULUI	225
Capitolul I. Perspective, forme și niveluri de cunoaștere juridică	225
Capitolul II. Drept, juridicitate, fenomen juridic	228
Capitolul III. Doctrină juridică și/sau știință juridică?	230
Capitolul IV. Sistemul științelor juridice. Implicații privind obiectul cunoașterii juridice	235
1. Statutul epistemologiei juridice	237
2. Raționalitatea științifică în aria juridicității	240
3. Paradigmele cunoașterii juridice	244
3.1. Paradigma normativității juridice	245
3.2. Paradigma centrată pe conceptele juridice	246
3.3. Paradigma fondului moral al dreptului	246
3.4. Paradigma centrată pe comportamentul actorilor juridici	248
3.5. Paradigma „noi revoluții a dreptului” în societatea globală	249
4. Cunoașterea juridică actuală, abordarea interdisciplinară și stilul integrativ	253
Capitolul V. Proiectul cercetării științifice în drept - perspective, criterii, standarde și inovare	257
1. Perspectiva legiuitorului român asupra activității de cercetare științifică	257
2. Proiectarea cercetării științifice în drept și dimensiunea sa metodologică	261
3. Cercetarea științifică în drept și acțiunea socială eficientă	261
3.1. Cercetarea științifică – cunoaștere științifică în acțiune. Schița proiectului epistemologic tradițional	262
3.1.1. Problema științifică	262
3.1.2. De la ipoteza științifică la teoria științifică	264
3.1.3. Teorie, argumentare și discurs în domeniul juridic	266

3.2 Abordări și tipuri în cercetarea juridică	272
3.2.1. Cercetarea de tip socio-juridic	273
3.2.2. Proiectul de cercetare în domeniul filosofiei dreptului	277
Capitolul VI. Metodologia cercetării științifice în drept	282
1. Metodologia ca temă de reflecție în doctrina juridică românească	282
2. Metoda – semnificații și evoluții conceptuale	288
3. Abordări privind metoda în filosofia contemporană	290
4. Orizonturi și opțiuni metodologice în filosofie și știință	293
5. Din „labirintul” metodelor la selectarea metodologică a regulilor în cercetarea juridică	299
Capitolul VII. Unele metode care pot fi aplicate în cunoașterea și acțiunea juridică	304
1. Metoda logică	304
2. Metoda istorică	309
3. Metoda sociologică	313
4. Metoda comparativă	318
5. Metoda sistemică	318
6. Metoda informațional - comunicațională	322
Capitolul VIII. Validitatea cunoașterii juridice	327
1. Despre sensurile validității	327
2. Validitatea logică în domeniul juridic	327
3. Criteriile și semnificațiile adevărului din perspectiva validării demersului științific	328
4. Pluralitatea criteriilor de validare și demersul științific în domeniul juridic	331
Capitolul IX. Revoluția informatică și dreptul	335
1. Informație, informatică și societate informațională	335
2. Calculatoarele și dreptul	336
3. Criminalitatea informatică și dreptul informatic	341
4. Internetul din perspectiva juridicității	343
Capitolul X. Filosofia dreptului și știința juridică	346
1. Filosofia ca mișcare liberă a spiritului	346
2. Filosofie și știință	347
3. Filosofie și drept. Obiectul și problematica filosofiei dreptului	348
4. Filosofia dreptului și teoria generală a dreptului	352
Capitolul XI. Incursiune metodică în domeniul teoriei generale a dreptului	354
1. Întrebări	354
2. Problematică	355
3. Obiect	356
4. Itinerare	356

Capitolul XII. Teoria generală a dreptului - de la abordări doctrinare la disciplină de învățământ	361
1. Evoluții și interogații.....	361
1. Statutul actual al teoriei generale a dreptului ca disciplină de învățământ.....	365
Capitolul XIII. Învățând dreptul	368
1. Fundamente și obiective.....	368
2. Despre strategia studiului	370
3. Atitudinea față de metodele și tehnicile de muncă intelectuală	373
4. Limbajul juridic – limbaj specializat. Implicații metodologice.....	375
5. Spre un arsenal metodologic propriu.....	376
5.1. Metoda carteziană.....	376
5.2. Studiul de caz.....	377
5.3. Instruirea programată.....	378
5.3.1. E-Learning	378
5.4. Eroarea, resursă a cunoașterii	380
5.5. Autointerogație și problematizare.....	381
5.6. Producția de idei – metoda lui A. Osborn.....	383
5.7. Inepuizabilitatea lecturii	383
5.8. Judecați-l pe ... Iago!	385
6. Comportamentul metodic și factorii de personalitate.....	386
Capitolul XIV. De la învățarea dreptului la practicarea dreptului. Despre profesiile juridice în România	389
TITLUL VII. CONCEPTE DEFINITORII ALE DREPTULUI	394
Capitolul I. Principiile dreptului.....	394
1. Concept, origini, importanță.....	394
2. Clasificarea principiilor dreptului	395
3. Prezentarea unor abordări sistematice ale principiilor generale ale dreptului	396
Capitolul II. Norma juridică	399
1. Conceptul de normă juridică și trăsăturile acesteia	399
2. Structura normei juridice.....	402
3. Unele exigențe formale și informale ale normei juridice	405
4. Clasificarea normelor juridice	407
5. Acțiunea normelor juridice în timp	409
6. Acțiunea normelor juridice în spațiu și asupra persoanelor	413
Capitolul III. Izvoarele dreptului.....	417
1. Conceptul de izvor al dreptului	417
2. Obiceiul juridic (cutuma)	419
3. Legea și celelalte acte juridice normative	422
4. Alte izvoare ale dreptului	429

4.1. Precedentul judiciar și practica judiciară	429
4.2. Contractul normativ	433
4.2.1. Contractul colectiv de muncă	434
4.2.2. Tratatul internațional	434
4.3. Doctrina juridică	436
4.4. Actele normative ale unor organizații nestatale	437
Capitolul IV. Raportul juridic	439
1. Conceptul raportului juridic	439
2. Subiectele raportului juridic	441
3. Conținutul raportului juridic	443
4. Obiectul raportului juridic	445
5. Faptele juridice	446
Capitolul V. Sistemul dreptului	448
1. Conceptul sistemului dreptului	448
2. Componentele de sistem ale dreptului	449
3. Diviziunile generale ale dreptului	451
4. Ramurile dreptului contemporan și ale dreptului român	453
5. Impactul produs de noile coduri asupra dreptului român	457
Capitolul VI. Tehnica elaborării normelor juridice	466
1. Tehnică legislativă și tehnică juridică	466
2. Concepte și procedee de tehnică legislativă	468
3. Principiile procesului de elaborare a actelor normative	469
4. Părțile constitutive și structura internă a actelor normative	470
5. Limbaj și stil în elaborarea actelor normative	472
6. Sistematizarea actelor normative	476
7. Codificarea între simplificare, inovare și drept inteligent	477
Capitolul VII. Realizarea dreptului	482
1. Conceptul realizării dreptului	482
2. Formele realizării dreptului	483
3. Aplicarea dreptului de către organele competente	484
4. Aplicarea dreptului prin analogie	486
Capitolul VIII. Interpretarea normelor juridice	487
1. Conceptul interpretării normelor juridice	487
2. Formele (felurile) interpretării normelor juridice	488
3. Metodologia interpretării normelor juridice	490
4. Rezultatele interpretării	494
5. Spiritul și litera legii. Abuzul de drept și fraudă la lege	494
6. Câteva coordonate contemporane privind interpretarea juridică	495

Capitolul IX. Răspunderea juridică	500
1. Conceptul răspunderii juridice	500
2. Formele răspunderii juridice	502
3. Condițiile răspunderii juridice.....	508
TITLUL VIII. PROTAGONIȘTII FENOMENULUI JURIDIC	512
Capitolul I. Homo juridicus – dimensiunea juridică a existenței umane	512
Capitolul II. Autoritatea judecătorească	518
Capitolul III. Procesul judiciar	521
1. Procesul penal	521
2. Procesul civil	523
3. Unele coordonate contemporane ale activității jurisdicționale	527
Capitolul IV. Sancțiunea juridică	530
TITLUL IX. DREPTUL ȘI VALORILE SOCIALE	534
Capitolul I. Scurtă incursiune în lumea valorii	534
Capitolul II. Pluralismul valorilor sociale	538
Capitolul III. Despre perspectiva axiologică sistemică	540
Capitolul IV. Drept și valoare	542
1. Norma juridică și valoarea	542
2. Faptul juridic și valoarea	544
3. Raportul juridic și valoarea	544
TITLUL X. UN POSIBIL SISTEM VALORIC MINIMAL CARE ORIENTEAZĂ DREPTUL	546
Capitolul I. Adevărul juridic	546
1. Dimensiunile adevărului	546
2. Statutul axiologic al adevărului.....	548
3. Adevăr și juridicitate	549
Capitolul II. Libertatea din perspectiva juridicității	552
1. Ideea de libertate și coordonatele ei valorice	552
2. Libertate și drept.....	553
Capitolul III. Justiția - valoare originală a dreptului	555
Capitolul IV. Securitatea juridică	564
Capitolul V. Binele public	565
Capitolul VI. Demnitatea umană - expresie valorică sincretică a finalităților dreptului	567

TITLUL XI. DREPTUL ȘI CONTEMPORANEITATEA.....	568
Capitolul I. Despre drepturi și libertăți la începutul mileniului al III-lea.....	568
1. Considerații generale despre problematica drepturilor omului	568
2. Drepturile omului – garanții și vulnerabilități	571
3. Drepturile omului între apologie și manipulare	574
4. Elemente privind strategia de viitor în materia drepturilor omului	576
Capitolul II. Tendințele viitorului și provocările adresate dreptului	578
Bibliografie selectivă	581

Prof. univ. dr. ION CRAIOVAN

TRATAT DE TEORIA GENERALĂ A DREPTULUI

*Ediția a III-a,
revăzută și adăugită*

Universul Juridic
București
-2015-

Cuvânt-înainte

Prezenta apariție editorială are la bază lucrarea „Tratat elementar de teoria generală a dreptului” apărută sub egida Editurii All Beck, în anul 2001. Ea reține din lucrarea amintită, vocația teoriei generale a dreptului de a aborda planul atât de dificil, dar necesar, al generalității și integralității dreptului, în care dreptul este studiat pentru a-i desprinde conceptele fundamentale, principiile, legitățile, ipostazele sale complexe, de a fi condiție inerentă vieții sociale, fapt de cultură și civilizație, expresie a gândirii juridice, sistem normativ specific, entitate în lumea valorilor sau fapt contemporan.

Dificultățile acestei abordări provin, între altele, din faptul că, teoria generală a dreptului este cunoaștere despre cunoașterea individuală (a realităților juridice) și particulară (a științelor juridice de ramură), fiind conexată, în același timp, la rețeaua generală a cunoașterii. Așadar, ea nu poate să-și elaboreze propriile „materiale de construcție”. Pentru a aspira la planul generalizator, la o viziune asupra dreptului ea încearcă sintetizări, integrări, reevaluări, resemnificări și sporiri de semnificații plecând de la opere și platforme teoretice exemplare pe care trebuie să le evoce, în domeniile: juridic, istoric, filosofic, sociologic, politologic, logic, cultural ș.a. Apar, în acest fel, obstacole, care par uneori insurmontabile, implicând opțiuni și risc metodologic asumat de autor, în privința elaborărilor considerate exemplare, care trebuie atrase pe terenul juridicității pentru a examina ce consecințe produc asupra viziunii generale asupra dreptului, fără a putea evocate *in extenso* (s-au reținut însă - *ad litteram* - „mostre” din gândirea unor autori reprezentativi), dar nici trunchiate fundamental, în privința spiritului lor și ai termenilor folosiți. Am încercat, în acest sens sinteze largi, pe care le sperăm semnificative și nereducționiste, în privința unor autori citați în lucrare, precum O. Drâmbă (Istoria culturii și civilizației), R. David (Tipologia dreptului), H. Schandelbach, E. Martens (Filosofie), Ph. Malaurie (Istoria gândirii juridice), I. Tudosescu (Filosofie, metodologie), I. Pârvu, A. Dobre (Epistemologie), J. Arnaud (Cultură juridică) ș.a. Datorăm grațitudine spiritului acestor autori, cât și numeroaselor persoane care, de-a lungul carierei mele universitare, prin spirit și faptă umană m-au influențat, uneori în mod decisiv, ca mod de a gândi și de a fi. Evocăm în acest sens, în mod inevitabil incomplet, fără a ne permite ierarhizări valorice, câteva nume de academicieni și distinși universitari - unii trecuți în neființă fizic dar nu și spiritual - precum: I. Ceterchi, P.M. Cosmovici, V. Stănescu, I. Dogaru, G. Antoniu, I. Alexandru, N. Popa, Gh. Boboș, S. Popescu, M. Duțu, A. Botez, E. Moroianu, O. Predescu, I. Humă, Gh. Mihai, M. Bădescu, Gh. Dănișor ș.a.

Prima ediție a lucrării - Tratat de teoria generală a dreptului - apărută în anul 2007, la Editura Universul Juridic a cooptat, față de varianta din anul 2001: reflecții asupra statutului disciplinei științifice „teoria generală a dreptului” din perspectiva lucrărilor Congreselor, de filosofie a dreptului și filosofie socială (Suedia - 2003, Spania - 2005); reevaluări și dezvoltări în privința unor analize conceptuale: validitatea normelor juridice, jurisprudența ca izvor de drept, interpretarea juridică și hermeneutica, configurarea răspunderii juridice, justiția ca valoare ș.a. elemente structurale noi privind metodologia juridică; elemente de drept comparat, itinerare de abordare a teoriei generale

a dreptului în diverse familii de drept și țări; evocarea amplă a problematicei a lucrării „Tratat de filosofie și teorie generală a dreptului” apărut în anul 2005, sub coordonarea profesorului italian E. Pattaro și efortul uneori prestigioși autori contemporani, platformă teoretică deosebit de amplă și complexă, semnificativă, între altele, pentru exigențele abordării doctrinare a dreptului astăzi ș.a.

A doua ediție a Tratatului, apărută în anul 2009, colectează informații noi și își asumă mai pregnant, o abordare de tip integrator ea propunând: ca sens al acestei teorii integrative setul de valori exprimat de conceptul de finalități ale dreptului; ca ax director raționalitatea juridică înțeleasă ca respect față de logicitate dar și ca depășire a acesteia integrând mesajele care „vin” din istoria dreptului, din confruntarea dreptului cu practica, cu problemele globale ale omenirii și tendințele viitorului, din atitudinea critică, o metodologie ca strategie de concertare a unor metode care conferă nu rețete infailibile, ci propune standarde și criterii pluridisciplinare apte să potențeze specificul demersului juridic, având totuși ca test decisiv modul în care ea dă satisfacție condiției umane a unei societăți și a unui timp istoric.

A treia ediție a Tratatului - lucrarea de față, valorifică unele lucrări de referință apărute în ultimii ani, cu impact major asupra viziunii generale asupra dreptului, problematica Congreselor mondiale recente de filosofia dreptului (China - 2009, Germania - 2011, Brazilia - 2013), prevederile noilor coduri românești, reținând și dezvoltând teze noi referitoare la cultura juridică, complexitatea identității dreptului, cunoașterea juridică paradigmatică și integrativă, cercetarea științifică în drept, conceptele fundamentale ale dreptului, fizionomia și acțiunea actorilor juridici în viziunea noilor coduri, aspecte privind apologia și manipularea în materia drepturilor omului, societatea globală și tendințele viitorului ș.a. Ea nu suprimă, însă, doctrina tradițională care evocă „straturile geologice ale cunoașterii juridice”, evoluțiile și avatarurile gândirii juridice, fără de care spiritul dreptului nu poate fi înțeles.

Desigur că, evaluarea acestei lucrări nu ne aparține. Ea va fi făcută de specialiști, teoreticieni și practicieni ai dreptului, de către studenți, de către cei interesați de lumea juridică. Împărtășim însă convingerea că - așa cum se exprima A. Peczenik, regretatul președinte al Asociației de filosofie a dreptului și filosofie socială - interogațiile mai numeroase decât răspunsurile cât și răspunsurile imperfecte din doctrina juridică vor face munca generației viitoare pe teren juridic mai fructuoasă.

Sintagma „teoria generală a dreptului” rămâne mereu deschisă și în devenire, supusă abordărilor multiple, criticii și controversei, dar mereu perfectibilă, ca și dreptul însuși.

Sperăm că în această formă, lucrarea să depășească statutul de simplă reeditare, ea asumându-și o fizionomie editorială distinctă - să fie în acest fel, mai utilă în primul rând studenților, tuturor celor interesați de Drept, să suscite gândirea juridică, să intre în competiție cu alte puncte de vedere, complementare sau rivale, în beneficiul progresului juridic. Mulțumesc și pe această cale, colectivului editorial, tuturor celor care au contribuit la apariția acestei ediții, și, desigur, în primul rând, soției, întregii mele familii.

Autorul

TITLUL I

CULTURI, CIVILIZAȚII ȘI DREPT PARTICULAR ȘI UNIVERSAL ÎN DREPT

Capitolul I

Cultură, civilizație și drept

1. Coordonate conceptuale

Cultura este un termen „atât de încărcat de valori diverse, încât rolul său variază simțitor de la un autor la altul și pentru care s-au găsit peste 200 de definiții”¹. Abordarea complexă a culturii a relevat faptul că aceasta cuprinde ansamblul fenomenelor social-umane care apar ca produse cumulative ale cunoașterii și, totodată, ca valori sintetice².

Ca fenomen specific uman, cultura este un sistem de momente constitutive, funcții, dimensiuni, între care sunt defînitorii pentru caracterizarea conceptului de cultură cel puțin următoarele:

1. Activitatea de cunoaștere reprezintă o premisă necesară și totodată un element constitutiv în orice act de cultură.

Cunoașterea nu este, însă, suficientă prin ea însăși pentru a da o imagine unitară a ceea ce este cultura. Valoarea ne apare ca o împlinire a cunoașterii, în care produsul cunoașterii se raportează la om, la nevoile, năzuințele, scopurile acestuia. Așadar, înainte de a fi întruchipare valorică, implicând apreciere, judecată de valoare, cultura este cristalizare a cunoașterii. Cele două momente se implică reciproc în defînirea culturii: dacă valoarea este precedată și condiționată de cunoaștere, aceasta din urmă duce cu necesitate, pe scara societății la valoare. Produsele cunoașterii sunt prin însăși esența și geneza lor susceptibile de o valorizare pe planul umanului, sunt deci valori potențiale sau actuale pentru om.

2. Faptele de cultură implică o virtute specifică a omului – creativitatea, principiul de geneză al valorilor atât la scară filogenetică (a omului ca specie), cât și la scară ontogenetică (a omului ca individ). În calitate de creator, ca și de receptor al culturii, omul trebuie să acționeze ca persoană liberă, dar totodată și ca ființă socială.

3. Valorile culturale se realizează și se desăvârșesc prin intermediul comunicării, al circulației și interpretării lor în modurile de viață și muncă ale oamenilor, în universul spiritual al acestora. O valoare culturală nereceptată de nimeni, care nu devine o componentă a individualităților și comunităților umane, se neagă pe sine ca valoare.

4. Cultura este „un sistem deschis dar integrat și coerent de valori” iar civilizația este „sensul activ al culturii și vocația universală a omului”. O valoare culturală sau un sistem de valori reprezintă o posibilitate de civilizație, dar realitatea însăși a civilizației

¹ A. Moles, *Socio-dinamica culturii*, Ed. Științifică, București, 1974, p. 45.

² A. Kroeber, K. Kluckhohn, *Culture, A critical review of concepts – and definitions*, Vintage Books, New York, 1952.

presupune realizarea funcției sociale a valorilor culturale, integrarea lor în toate compartimentele vieții sociale, civilizația fiind în fapt „cultura pătrunsă în toate celulele vieții sociale”¹.

5. Principala modalitate prin care se realizează, la scară socială, funcția civilizatoare a culturii este tehnica, ea însăși o valoare culturală. Cultura tehnică este, în orice perioadă istorică, în orice societate, parte inseparabilă a culturii și în același timp tehnica fiind un important factor de civilizație, mijloc de a amplifica puterile fizice și cele intelectuale ale omului.

6. În orice cultură ipostazele omului în calitate de ființă culturală reprezintă un centru focalizator al întregului sistem de valori ce o caracterizează, iar „noțiunea de cultură păstrează întotdeauna un sens normativ și este sinonimă cu umanismul”².

Autorul Ovidiu Drîmbă, precizând că dihotomia civilizație – cultură nu înseamnă o opoziție dintre respectivele domenii și, cu atât mai puțin, o opoziție ireconciliabilă, ci o interrelație plasată sub semnul unor raporturi dialectice, consideră că tot ceea ce aparține orizontului satisfacerii nevoilor materiale, confortului și securității, înseamnă „civilizație”. În sfera ei, prin excelență de natură utilitară intră capitolele: alimentația, locuința, îmbrăcămintea (nu însă și podoabele), construcțiile publice și mijloacele de comunicație, tehnologia în general, activitățile economice și administrative, organizarea socială, politică, militară și juridică. De asemenea, educația și învățământul – dar în măsura în care aceste procese răspund exigențelor vieții practice. Cultura include în sfera ei atitudinile, actele și operele limitate – ca geneză, intenție, motivare și finalitate – la domeniul spiritului și al intelectului (...) În felul acesta, sferei culturii îi aparțin: datinile și obiceiurile, credințele și practicile religioase, ornamentele și divertismentele, operele de știință, filosofie, literatură și muzică, arhitectura, pictura, sculptura și artele decorative sau aplicate”³.

Perspectiva filosofică⁴ asupra culturii relevă, între altele, nevoia de a folosi termenul la plural având în vedere diversitatea culturilor, de neutralitate axiologică - a nu aprecia sau condamna culturile în lumina reprezentărilor noastre valorice, de a face distincții între folosirea într-o primă accepțiune globală a termenului de cultură - ca totalitate a vieții omului față de natură și accepțiuni particulare - viața culturală, cultura tinerilor, cultura pop ș.a., critica culturii aparține culturii ș.a. Filosofia culturii se raportează la trei cupluri conceptuale: cultură/natură - pune în evidență ceea ce nu este făcut de om și scapă cuprinderii sale; cultură/civilizație - care se raportează la aspecte dinlăuntru culturii, la urbanizarea tehnico-industrială (pentru Kant moralitatea reprezintă diferența specifică dintre cultură și civilizație); cultură/viață - o totalitate de fond care cuprinde atât cultura cât și civilizația.

Ca o cultură specializată, cultura juridică a fost definită ca „sistem de elemente materiale și spirituale care se raportează la sfera de acțiune a dreptului și se exprimă în

¹ *Dicționar de filosofie*, Ed. Politică, București, 1978, p. 116–117, 168–169.

² *Larousse, Dicționar de filosofie*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1999, p. 68.

³ Ovidiu Drîmbă, *Istoria culturii și civilizației*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1984, vol. 1, p. 6.

⁴ Schnadelbach, H.; Martens E. (editori), *Filosofie*, Ed. Științifică, București, 1999, p. 405-435.

conștiința juridică, conduita juridică lăcită sau ilăcită, iar în sfera civilizației pot fi incluse opinia publică și lupta împotriva încălcărilor de lege”¹.

Cultura, remarcă autorul Mark van Hoecke², se referă la ansamblul de tradiții, concepții, valori, principii, ideologii și perspective asupra lumii care guvernează o societate ori anumite grupuri din acea societate structurate profesional. În corelație cu dreptul se configurează cultura juridică, în sens restrâns, ca o cultură profesională a juriștilor, iar în sens larg, ca o cultură externă grupului profesional specializat și care evocă concepțiile existente în acea societate despre drept, justiție, instituții juridice. Cultura juridică în cel mai general sens, evocă patternurile juridice, relativ stabile, care orientează comportamentul social și atitudinile într-o societate.

Nucleul fiecărei culturi juridice - paradigma sa de bază - cuprinde punctele de vedere esențiale despre conceptul dreptului, izvoarele dreptului, metodologia dreptului, legitimitatea dreptului, mai general niște valori comune și o anumită perspectivă asupra lumii. Unele lucruri se schimbă, dar lent. Sunt persistente anumite înțelegeri asupra dreptului - esențiale pentru conceperea dreptului și a sistemului juridic. Nu există o cultură juridică pură, iar, în unele domenii dreptul tinde să devină un limbaj universal, ca de pildă contractele comerciale sau drepturile omului, care estompează specificitatea locală. Relațiile dintre diverse culturi juridice evoluează în termeni de conflict și armonizare, fiind mereu în devenire.

S-a apreciat că „dreptatea este elementul funcțional al culturii juridice, că numai cel dotat cu acest element gândește și acționează juridic și că este fără sens să propui să se realizeze cunoașteri juridice celor lipsiți de înțelesul valorilor juridice”. Iar, în continuare, același autor notează că: „Noi toți vedem în dreptate conștiința prin referire la «alter», iar în «alter» pe un om mai puțin pretențios decât cel leibnitzian de «iubire de aproape al înțeleptului» și anume acela care îți cere să te transpui în poziția juridică adversă, să o apreciezi ca pe a ta și să le judeci pe amândouă de pe poziții egale”³. S-au exprimat și rezerve cu privire la teza valorică în drept pe motiv că nu toate obiectivele urmărite au aceeași valoare, iar soluția adoptată depinde de temperamentul fizic și mental al subiecților, de educație, influența mediului, experiență, factori care au caracter individual și adesea inconștient și ca atare rămâne problematică încorporarea dreptului pozitiv la fundamente care pretind să impună tuturor concepțiile proprii ale câtorva⁴. Putem replica, împreună cu alte opinii, că selecția juridică este „constrânsă” să ierarhizeze valoric nu fără a fi lipsită de un criteriu obiectiv, ci din contră numai referindu-se comparativ la configurația anterioară a drepturilor și obligațiilor, la normele și principiile de drept, care integrează valori juridice consacrate⁵. Dreptul este generat, structurat și direcționat în indisolubilă legătură cu constelația de valori a timpului istoric în care este elaborat, el însuși accede – în anumite condiții - la statutul de valoare. Această osmoză configurează cultura juridică, parte integrantă a culturii, prin excelență univers spiritual, dar și al

¹ Sofia Popescu, *Quelques réflexions sur le rapport entre la vie culturelle de la société*, în *Revue roumaine des sciences sociales. Sciences juridiques*, tome 27, nr. 1/1983, p. 54.

² M. Van Hoecke, *Law as communication*, Hart Publishing, Oxford, Portland, Oregon, 2002, p. 56-58.

³ I. Dobrinescu, *Dreptatea și valorile culturii*, Ed. Academiei Române, București, 1992, p. 21.

⁴ H. Battifol, *Problèmes de base de Philosophie du Droit*, L.G.D.J. Paris, 1979, p. 90.

⁵ I. Dobrinescu, *op. cit.*, p. 23-24.

valorilor materiale, pe temeiul căreia, omul își afirmă și realizează esența sa umană ca specie.

2. Simbolistica dreptului și a justiției

Omul este și un *homo symbolicum* (E. Cassirer) pentru că, nimic din ceea ce este în afara sa, nu poate fi cunoscut decât prin descifrarea unor semnificații transmise prin semne. Dreptul însuși este alături de știință, artă, religie o mare configurație simbolică. O familie de cuvinte dintre cele mai semnificative în materie, cuprinde termeni ca - semn, figură, simbol, tip, model, metaforă, imagine, ș.a. cu semnificații și sensuri distincte dar și cu relații de susținere reciprocă și interferență. Din simbolistica tradițională a lumii juridice - ca arsenal de semne reprezentative, cu potențial iconic, am putea enumera: Themis cu balanța justițiară, roba judecătorului, bara din sala de judecată, cătușele, zeghea condamnatului ș.a. În viața socială ea invocă specificitatea juridică, reprezentativitatea și legitimitatea, intangibilitatea și sacralitatea, conferă putere și expresivitate, luminează, iluminează și instituie semnificații și sensuri, provoacă reacții emoționale, solidarizează și învrăjbește, manipulează și incită la acțiune. În același timp, această simbolistică își asumă, implicit sau explicit o anumită viziune asupra dreptului și justiției cât și asupra cunoașterii juridice. Un eșantion, între atâtea posibile, ar putea reține, într-o ordine mai mult sau mai puțin istorică: Hammurabi¹ este făuritorul Codului din porunca și sub protecția zeului Samaș - zeul soarelui, pentru ca să dea în țară puterea dreptății „ca să nimicesc pe cel rău și viclean, ca cel puternic să nu asuprească pe cel slab, ca să mă înfățișez oamenilor asemenea Soarelui spre a lumina țara...”; Digestele (Pandectele), cea mai importantă colecție de drept roman este denumită de Iustinian² „adevăratul și preasfântul templu al dreptății”, unde chintesenta dreptului roman se afla la adăpost „ca într-o cetate”, spre a rezista încercărilor viitoare...; Themis în mitologia greacă este zeița dreptății, Ea poartă în toate reprezentările sale balanța dreptății, fiind considerată personificarea ordinii divine și a legii; Jacobo - Justiția cu 2 fețe³ (ilustrație grafică a unor dualități precum - sabie/balanță, jalbă/pungă cu bani, ignorare/fortă, justiție umană/justiție divină...; Georgio del Vecchio⁴: „Nu stând impasibili în mijlocul ordinei stabilite și nici așteptând inerti, ca justiția să ne cadă de sus, răspundem cu adevărat la vocațiunea conștiinței noastre juridice. Ea impune o participare – activă și hotărâtă – la acea eternă dramă, care are, drept teatru istoria și – drept temă – contrastul între bine și rău, între drept și nedrept...”; N. Titulescu⁵: „Numai în ziua în care dreptul va străluci ca un răsărit de soare în sufletele oamenilor... numai atunci omenirea va fi salvată, pentru că în pacea care o crează ordinea juridică, omul își va putea îndeplini destinul său potrivit

¹ *Codul lui Hammurabi, Gândirea asiro-babiloniană în texte*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 354.

² V. Hanga, *Mari legiutori ai lumii*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 127-132.

³ Coperta lucrării lui J. Damhouder, *Praxis rerum Civilium*, Antverpiae, 1596.

⁴ G. Del Vecchio, *Justiția*, trad. V. Boanță, Ed. Cartea Românească, București, 1936, p. 87-102.

⁵ A se vedea comentarii în I.M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, Ed. Științifică, București, 1966, p. 262-270.

idealului creator...” E. Speranția¹: „Justiția vine din afară, de sus e de aceeași natură și proveniență ca Verbul care a creat Lumea. Iubirea este forța elementară de justiție. De aceea în locul balanței de prăvălie, emblema cea mai vorbitoare a justiției, ar fi o inimă înaripată, în zbor pe cerul înstelat.”...

Dreptul ca metaforă, evidențiază că, expresia literal - conceptuală este strict necesară dar ea nu legitimează ipostazierea dreptului, reducerea sa la o singură dimensiune. Metafora depășește această ipostază, îmbogățește ființa dreptului, fenomenologia sa, îi conferă acces la imaginație (să ne amintim de rolul ficțiunilor juridice), la alte lumi ale umanului. De pildă, într-o recentă lucrare destinată analizei conceptuale a dreptului, S. Douglas Scott², recurge la numai puțin de 40 imagini picturale, figuri, modele ș.a., pledând convingător despre rolul vizualizării și în cunoașterea dreptului (E. Lorenz -1963, este considerat pionierul folosirii imaginii în știință cu ale sale modele matematice privind curenții atmosferici) în structurarea și comunicarea informației, ea fiind un tip de „artă cognitivă”, aptă pentru „a vedea nevăzutul” cu neașteptate iluminări mai ales în relație cu abstractul și ariditatea textelor juridice, să releve structuri profunde, simetrii și asimetrii, ordini și complexități. Autorul menționat alege pentru supracoperta lucrării sale tabloul „Jurisprudencia” (G. Klimt, 1903, plasat în holul central al Universității din Viena) care înfățișează un justițiabil - un om în vârstă, fără veșminte, cu capul plecat și mâinile la spate, prins și sufocat de tentaculele unei caracatițe, în fața și la picioarele, Adevărului, Justiției și Dreptului, reprezentate alegoric prin trei femei (identificate, conform mitologiei grecești prin cele trei zeițe ale Destinului uman, Moirele-Atropos, Clotho și Lachesis, născute din unirea lui Zeus cu Themis). În termenii interpretativi ai lui S. Douglas Scott, imaginea picturală descrisă, relevă sentimentul modernității târzii, de anxietate și insecuritate în fața judecării, a omului izolat și nesigur, înconjurat de forțele sociale incontrolabile și capricioase ale societății ca niște tentacule, în fața unui Drept tot mai irațional și haotic - contrar concepției prevalente din epoca modernă, - cu o Justiție opacă și incertă, depinzând de Soartă³. În cuprinsul lucrării sunt invocate, analizate și comentate unele expresii metaforice după modernitate, în condițiile pluralismului juridic - surprinzătoare în raport cu viziunea tradițională, cu piramida lui Kelsen - cu privire la dreptul Uniunii Europene, și, în genere, cu privire la dreptul contemporan în societatea globală. Astfel, se remarcă faptul că, teoreticianul dreptului, avocatul dar și judecătorul, este, precum un detectiv (cf. P. Auster) în haosul conflictelor, trebuie să pună lucrurile împreună și să le dea sens, iar dreptul din fața Curților de justiție poate fi comparat cu bolnavii din spitale (cf. M. Galanter) - majoritatea - care relevă starea de sănătate a populației - sunt înafară!; S. Santos, remarcă distincția dintre limbajul „homerice” - formalist și schematic și limbajul „biblic” - emotiv și expresiv și, folosind metafora cartografierii - „dreptul este o hartă” - atrage atenția asupra citirii greșite a dreptului, în funcție de scară, de corespondențe iluzorii, de distorsiuni ca de pildă aceea a centralității dreptului occidental; metafora norilor-ordinea juridică în lumea pluralismului este aidoma unei „organizări a unor formațiuni noroase” (D. Marty); S. Douglas-Scott apreciază că dreptul Uniunii Europene este asemenea unui „miriapod” iar lumea juridică în contemporaneitate poate fi comparată cu „nebulosa Carina” (imagine surprinsă prin

¹ E. Speranția, *Introducere în filosofia dreptului*, Tipografia Cluj, 1946, p. 467.

² S. Douglas-Scott, *Law after modernity*, Oxford and Portland, Oregon, 2013, p. 141-142.

³ *Ibidem*, p. 3-4.